

2088

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

(nas jezik)

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА
Књига XVII, Св. 4

LIBRARY
MAY 20 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

БЕОГРАД, 1969.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Језик у дневној штампи	173—195.
2) Мил. Павловић, Покушај стварања нових термина из астронаутике	196—197.
3) Б. Милановић, Род и број топонима <i>Неменикуће</i>	198—206.
4) Др Егон Фекете, Оскврнавити, оскрнавити, оскрвнавити и слична лексичка образовања у нашем језику	207—230.
5) Љубомир Поповић, Понављање речи ради стилског по- јачавања значења (Свршетак)	231—246.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1969.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

РОД И БРОЈ ТОПОНИМА НЕМЕНИКУЋЕ

Редакција Речника српскохрватског књижевног и народног језика, који издаје Институт за српскохрватски језик САНУ, добила је од М. Радојевића, наставника у Сопоту, „напис“, односно чланак о падежним облицима и о роду топонима *Неменикуће*. Управо, ту се највише говори о „погрешној“ употреби локатива те именичке речи, што, уосталом, стоји и у наслову чланка. И то је достављено Редакцији „ради коришћења приликом редиговања појма *Неменикуће*“. Треба поздравити брижно старање М. Радојевића о правилности нашег књижевног језика. Али овде се намеће питање — да ли је заиста правилно оно што се у конкретном случају представља као такво, а с друге стране — да ли је заиста погрешно и неправилно оно што се ту тако приказује. То треба показати.

Видимо да Радојевић у свом чланку устаје против облика локатива у *Неменикућама* (од речи *Неменикуће*). По његовом мишљењу такав облик те речи у том падежу није правилан, „није у складу са језичким осећањем“. Зашто? Зато што се реч у изговору не дели „на посебне делове“ јер је изгубљена „свака веза“ сањеним другим делом („куће“), и зато што се изговара јединствено, са једним акцентом, а не са два („у Неменикуће“). Радојевић вели да локатив те речи треба да гласи „у (о) Неменикућу“, датив такође „Неменикућу“, а инструментал „Неменикућем“ јер је то, по његовом мишљењу, именица средњега рода и у јединици. Она се тако, пише Радојевић, употребљава у говору становника тога села и околине. И он полази од тога и то нарочито истиче. Према томе, треба показати колико је он у праву и да ли они који реч *Неменикуће* схватају као сложену и употребљавају је у множини — чине „грешку“.

Претходно да кажемо нешто о пореклу и постанку овог назива. По предању, које помиње и М. Радојевић, име села *Неменикуће* значи „нема ни куће”. Такво је „објашњење” међутим плод народног етимологисања, које се састоји у настојању да се значење речи објасни рационално, „не узимајући у обзир реалне чињенице”.¹ На тај се начин према облицима и целокупном сазвучју речи добива њена нова семантичка вредност. Тако је, на пример, народном етимологијом, и манастир Манасија добио то име од „нама сија”, а село Бивоље, код Крушевца, — од „би воља”.

Разуме се да је научно тумачење месног назива *Неменикуће* сасвим друкчије. У Рјечнику ЈАЗУ није дата етимологија те речи. Т. Маретић, као обрађивач, вели само да је „јамачно сложена, али је први дио таман”. Он се није упуштао у етимолошко испитивање њеног гласовног састава, већ је други део речи — „куће” — узео као такав, и према њему је одредио граматички род и број целог назива. Једно се ипак види: за Маретића је реч *Неменикуће* сложена иако то није речено као несумњиво тврђење. Међутим, данас имамо научно и лингвистичко објашњење порекла овог назива. Дао га је професор др Миливој Павловић у студији *Onomastica illyrica* (*Onomastica jugoslava I*, Ljubljana 1969, с. 42; литографско издање) и у чланку Од Сингидунума до Космаја, објављеном у *Политици* исте године (1969).² То објашњење засновано је на новијим историјско-археолошким испитивањима нашега тла. У келтску групу великог броја топонима проф. Павловић убраја и назив села *Неменикуће*, који представља сложеницу састављену од галске речи *netet* (ирско *neted*), „пропланак”, у првом делу, и кимбријске речи *soch* (алб.-ил. *kug-kuč*), „rot”, одн. „(црвени) камен”, „руда гвожђа или живе” — у другом. То би, дакле, имало да значи „светилиште на црвеном земљишту, тј. са рудом живе или гвожђа”. Одавде се види да је у данашњем облику топонима *Неменикуће* други изворни део

¹ *Rikard Simeon*, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Zagreb 1969, s. v. narodni.

² Захваљујући љубазности проф. Павловића ја сам имао рукопис тога чланка.

преображен у фонетско-семантички лик домаће именичке речи („куће”), која обележава и одређује све морфолошке категорије — род, број и деκлинацију. Тако је у Рјечнику ЈАЗУ означено да је реч *Неменикуће* женскога рода и са множинским обликом (*f. pl.*). А први изворни део назива, који је претрпео мање измене и где гласовна трансформација није изведена до краја, остао је и даље стран, нејасан и, по Маретићевим речима, таман. Зато су се поједини гласови у њему могли у прошлости замењивати и губити чак. Почетком XVIII века налазимо да је село Неменикуће забележено као *Nemenikutie* (Б. Дробњаковић, *Насеља књ. 26*, с. 16) и као *Emenikuće* „вљ лѣто 1732” (Споменик XLII, с. 143). Исто се тако може рећи да тај део („Немени”) замрачује природу сложености самога назива баш зато што у лексичком фонду нашег језика не постоји одговарајућа посебна реч. И то семантичко „нераспознавање” овог дела назива и чини да се он, рекло би се, не осећа као сложеница у правом смислу те речи. Свакако је због тога Маретић ставио да је „јамачно сложена”, док Радојевић, видели смо, мисли да само изгледа да је сложена, а у ствари она се више не осећа као таква. Међутим, овде је довољно значајно то да је други део назива („куће”) потпуно јасан, као чиста гласовна слика одређене речи која се у свести изазива и која има свој граматички род и број — према завршетку у основном падежном облику.

Да реч *Неменикуће* није данас сложеница, Радојевићу као доказ служи управо највише то што се она изговара са једним акцентом, а не са два („Неменикуће”). Међутим, такав доказ не вреди и представља недовољну обавештеност у струци која је овде у питању. Јер је добро познато да кад две или више речи постају једна, сложена реч, онда се и акценат своди на један. Штавише, за њихово стапање у сложеницу услов је баш свођење посебног акцента сваке речи на један акценат. Из тога излази, обрнуто, да ако, у називима географских објеката, посебни делови чувају своје акценте, они не могу чинити сложену реч, већ остају као посебне речи, иако је ту семантички услов — промена унутрашњег значења речи које улазе у састав назива — испуњен (исп. М.

Стевановић, Савремени српскохрватски језик I, Београд 1964, с. 416—417). Према томе, јединствени акценат у називу села *Неменикуће* не може никако бити знак да је то проста, а не сложена реч.

М. Радојевић, даље, сматра да се употребом именичке речи *Неменикуће* у множини књижевном језику намећу падежни облици који не постоје у говору народа тога краја, што, вели он, никако не бисмо смели чинити јер је у основи тог језика народни говор. Али треба имати на уму да је наш књижевни језик још у времену свога формирања представљао еклектичку творевину. Вук Караџић га је стварао, изграђивао и усавршавао сталним одабирањем језичких црта и језичких особина из најпрогресивнијих народних говора, које му је поставио у темеље. На тај начин нови књижевни језик ни тада, у фази настајања, није био потпуно адекватан ни са једним од тих говора. У свом даљем развоју и он је пошао сопственим путем, и полазна дистанца временом је, природно, све више расла, и тако је све више стицао своју физиономију. Током еволуције постављени су, у свим областима језичке структуре, одређени граматички нормативи и утврђене су њихове природне законитости. И књижевни језик се већ поодавно садржи и огледа првенствено у делима писаца узетих у ширем смислу те речи. Зато је, нема сумње, тачна и на свом месту констатација П. С к о к а да је наш књижевни језик „знатно прерастао” дијалекте који му леже у основици, да их је тако оставио иза себе као провинцијализме и да се „не поклапа више с одређеним наречјем” (Језик 1, 1952, с. 6). То значи да се при утврђивању књижевнојезичке вредности какве црте не можемо више позивати на овај или онај говор, већ се при том поглавито мора водити рачуна у којој се мери она јавља у квалитетним књижевним остварењима. У вези с тим П. Скок је, на истом месту, написао и то да се више не може „као правило постављати: „Пиши онако, како народ говори” — него: „Пиши онако, како добри писци пишу”.

Јасно је онда како треба поступити кад је реч о деклинацији месног имена *Неменикуће*: та деклинација треба да носи општекњижевно, а не локално обележје. М. Радојевић

иступа сад са тврђењем да та реч представља именицу средњега рода у једнини, и тражи да се тако употребљава, а не онако како се она иначе употребљава у књижевном језику. Али при томе он није дао никаквих ближих потврда из којих би се могло видети који представници народног говора заиста тако деклинирају име места *Неменикуће*. А без тога и, на првом месту, без доказа из писаног језика, који исто тако недостају, Радојевићево мишљење о томе да је та реч морфолошки именица средњег рода, а не женског, и да има облик једнине, а не множине, не може се узимати у обзир. На другој страни, постоје прави и сигурни докази да топоним *Неменикуће* спада у тзв. *pluralia tantum* женскога рода. И самом Радојевићу није непознато да се та реч тако употребљава у говору наших школованих људи, затим у разним писаним документима, у дневној штампи, као и код писаца. Ово последње потврђује примерима из језика М. Глишића, А. Вуча и Б. Дробњаковића. Ја могу да наведем за то и ове примере:

— Спомињао нам је да је рођен у Србији, у *Неменикућама* (Ј а к о в И г њ а т о в и ћ, Одабрана дела књ. VII, Чланци, Нови Сад 1951, с. 236). — У селу *Неменикућама* ... родио се ... Милован Видаковић (М. Б. М и л и ћ е в и ћ, Кнежевина Србија, Београд 1876, с. 101). — Рођен је [Милован Видаковић] у *Неменикућама* (Ј о в а н С к е р л и ћ, Историја нове српске књижевности, Београд 1921, с. 145). — Добио сам од г. Стојана Милосављевића, учитеља у *Неменикућама*, једну интересантну белешку (П а в л е П о п о в и ћ, Прилози ... књ. XII, с. 132); — Родио се у селу *Неменикућама* (П а в л е П о п о в и ћ, Милован Видаковић, Београд 1934, с. 5); — Ето такве су прилике биле у *Неменикућама* за време детињства нашег будућег писца (исто, с. 9); — У *Неменикућама* тај је рат одавно дејство имао (исто, с. 12); — Нашао је у *Неменикућама* Милованова „рођеног млађег брата Радисава“ (исто, с. 13); — То му је могло годити и више него сељачки живот у *Неменикућама* (исто, с. 35). — Милован Видаковић рођен је 1780. године у селу *Неменикућама* (Ж. О. Д а ч и ћ, Ј. Вујић: Путешестви-

је по Србији II, СКЗ, с. 120, испод текста). — Видаковић се родио у Србији, у *Неменикућама* (Милош Пејиновић, Нада (Сарајево) 1898, бр. 4, с. 57). — Описујући своје детињство (у селу *Неменикућама*, код Космаја) ... (Светозар Матић, Нова српска књижевност, Београд 1931, с. 19). — У *Неменикућама* живе два врло стара човека ... (Стојан Милосављевић [учитељ у том селу], Прилози... књ. XII, 1932, с. 142); — У *Неменикућама*, 17 фебр. 1928 (исто, с. 142).

Два сам примера издвојио од осталих. Један је из књиге Моме Димића: Живео живот Тола Манојловић (Београд, 1966). Манојловић је неписмен каменорезац из *Неменикућа*, који своје животне згоде и незгоде верно прича, од почетка до краја, изворним језиком родног краја, са синтаксичким и граматичким грешкама. Писац, одушевљен таквим, неписменим језиком, остаје „без свога стила и без свога језика”. На једном месту Тола Манојловић каже: Ко во сам код Велимира, званог Мује, у *Неменикућама* (с. 47). Дакле, у *Неменикућама*, а не у *Неменикућу*. У целој књизи налази се тај једини пример за падежни облик који показује да је реч *Неменикуће* у множини и женскога рода, али и то, мислим, може, у извесном смислу, демантовати тврђење М. Радојевића — да се у том месту и у том крају та реч употребљава само као проста, у средњем роду и у једини.

Други пример, који такође треба да истакнем, из језика је самог Милована Видаковића, у своје време врло популарног српског писца романа. Село *Неменикуће* је његово родно место и по томе је оно постало више познато. У писму кнезу Милошу од 31. августа 1824. године Видаковић пише: ... удостоите и мене те љубави ... едно и зато што сам и сам из Србије, рођен у *Неменикућа* (Прилози ... књ. XII, 1932, с. 132). Овде је, дакле, употребљен стари, архаични облик локатива множине, који је изједначен са **генитивом**. Као што је познато, Видаковић је писао правим *славеносерпским* језиком који је настао мешавином руско-црквеног језика и језика српског грађанског друштва онога времена. За нас на овом месту није битно одређивати поре-

кло наведеног облика за локатив — да ли је из домаћег народног говора у коме генитив и локатив множине имају један облик (исп. Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика, Нови Сад 1956, с. 88) или је дошао под утицајем рускоцрквеног језика. Пример је значајан као податак — да је и Видаковић употребио реч *Неменикуће* у локативу са множинским обликом.

Као што се види, сви наведени примери су за множински облик локатива. У студији П. Поповића о Миловану Видаковићу има и примера за основни падеж, за номинатив. То су ови:

— Са железничке пруге ... *Неменикуће* се не види, или види једва (с. 5); — У време Видаковићево, *Неменикуће* је било, наравно, примитивније и мање (с. 6); — *Неменикуће* се помиње и 1718 ... (с. 6).

Значи, исти писац и у истом делу употребљава реч *Неменикуће* у локативу са множинским падежним завршетком, а у номинативу — као именицу која је у једнини и средњег рода. Радојевићу сигурно нису били познати овакви примери јер претпостављам да би их он искористио као важан аргуменат за своје тумачење овог топонима. Он је дао примере само за множинску вредност речи *Неменикуће* и кад је употребљена у номинативу, у које иде и овај такође из Дробњаковићеве монографије о Космају: У првим десетинама 18. века *Неменикуће* се помињу као село које је (1732. г.) имало 18 кућа (с. 75). Утолико су интересантнији наведени примери из језика П. Поповића. Они као да иду у прилог Радојевићевом излагању. Али тако је само у овом случају — кад је реч *Неменикуће* употребљена у номинативу, у функцији граматичког субјекта у реченици. Мислим да та именичка реч тада добива средњи род једнине у вези са именицама *село, место, насеље*. И кад се не изрекну, ти су атрибутиви присутни у номиналној представи назива, при чему и сам завршетак властитог имена *-(ћ)е* постаје носилац истог рода и броја. Јер су међу топонимима средњег рода многобројни топоними са сличним завршетком, док су други, који су у множини, заступљени у незнатнијем броју. Међутим, у несамосталној употреби, у зависним

падежима, веза између имена места и предлога чини јединствену синтаксичку и смисаону целину и у тренутку језичке реализације реч која представља месно име обележава падежни однос сопственим обликом свог другог дела. Овде се може рећи још и то да би зависни падежи речи *Неменикуће* као именице средњег рода били по свему синтаксички нескладни јер би се, у књижевном језику, међали са падежним облицима именице *кућа* као посебне речи у јединици (нпр. локатив би био: „у Неменикућу”, генитив: „из Неменикућа” и сл.). Зато Радојевићев пример *Неменикуће је старије насеље* — може остати иако не мора бити да је то и „природније, лепше и правилније”.

За М. Радојевића топоним *Неменикуће* је, по роду и броју, као *Ужице*, *Белуће* и сл., а не иде са именима места *Бабе*, *Венчане* и сл. У ствари, баш су речи *Неменикуће* и *Бабе* најближе једна другој јер се прва завршава гласовима који чине реч истога рода и броја. А називи места типа *Венчане* и *Рибаре* нешто су друго: то су речи изведене наставцима *-јане* и *-аре* у некадашњем облику номинатива множине мушкога рода. У њиховом развиту данас је очита тенденција: на једној страни све се више осећају као именице средњег рода у јединици, а на другој — према множинском падежном наставку *-има* све више добивају и у номинативу множински завршетак именица мушкога рода (*-и*) (исп. О облику и дефлекцији имена места типа *Бошњане*, *Рибаре* у савременом књижевном језику, НЈ. књ. XIII, с. 137—168). Што се тиче топонима *Ужице*, *Белуће*, *Чајниче* и сл., то су по постанку и по гласовном саставу такође изведене речи и средњег рода, мада се *Ужице*, док није добило данашњи назив (*Титово Ужице*) могло чути, а и наћи записано, истина врло ретко, и са обликом множине (у *Ужицама*, из *Ужица*). Реч *Неменикуће*, видели смо, ни по чему није таква, и зато јој није место међу њима.

У нашем језику има назива места који су по структури слични називу *Неменикуће*. Такви су, на пример: *Дугобабе* (Сплит), *Газиводе* (Сарајево), *Логобаре* (Добој), *Мрћбаре* (Ливно), *Дивчигоре*, *Црнокрпе* (Црна Гора), *Дивчибаре*. А један топоним чак садржи исту реч у другом делу; то је

паштровско село *Близикуће*. Према испитивањима Јована Вукмановића (Паштровићи, Цетиње 1960) првобитно је постојало „братственичко име *Близикуца* или *Близикућа*” (исп. жена Никца *Близикуће*, с. 71; граничи [се] с доње стране земљом Радоице *Близикуће*, с. 101); по том имену касније је названо село и племе (с. 101). И једно и друго имају у називу множински облик (*Близикуће*). У Рјечнику ЈАЗУ реч *Близикуће* дата је са ознакама за женски род и за множину (*f. pl.*). И Вукмановић је само тако употребљава. На пример: Бурашевићи су ... и у *Близикућама* (с. 95); — Сједиште овог племена је у селу *Близикућама* (с. 99); — [црквица] која је заједничка Тодоровићима [село] и *Близикућама* (с. 421). — Род и промена по падежима и осталих наведених речи и њима сличних уопште нису у питању: граматички, то су именице са обликом множине, што значи да су само женскога рода. По чему онда реч *Неменикуће* треба да представља нешто друго?

На основу свега што је овде изнесено о имену места *Неменикуће* може се на крају, као закључак, рећи да је та реч у нашем књижевном језику именица *plurale tantum* женскога рода. Она се увек јавља као таква у локативу и у другим зависним падежима. Нисам имао да наведем ни један пример где би, у тој служби, била употребљена са средњим родом у једнини, за што се залаже М. Радојевић у свом чланку. То свакако представља вештачко и насилно конструисање деклинационих облика једне речи који њој не одговарају. Тражити да одсад треба тако да се узима, тј. као именичка реч средњег рода, узалудно је и нема свог оправдања. Разлози који се за то износе или су једностранни или недокументовани. А то што се реч *Неменикуће*, у основном облику, може каткад наћи употребљена и као именица средњег рода у једнини, није, и не може бити, од пресудног значаја.

Б. Милановић